

БРАНКО ЈОВАНОВИЋ

ПРОТЕСТ И ГОРЧИНА, СТРЕПЊЕ И НЕСПОКОЈСТВО

Збирке “Чарнојевићи” и “Кошмар” најпуније сажимају неке тонове чије зачетке налазимо још у давним, готово раним стиховима Душана Костића

У обимном песничком делу Душана Костића, међу двадесет шест изворних наслова његове поезије, збирке “Чарнојевићи” и “Кошмар” по много чему имају посебно место. Такво место у панорами Костићеве лирике, у њеном укупном емотивном и медитативном сазвучју, овим збиркама обезбеђује њихова садржајна конзистентност, тематска усмереност и хармонизован систем порука и упозорења. Та три елемента носе собом довољне разлоге за издвојено акцентовање ових збирки у оквиру разматрања целокупне Костићеве поезије, али и за маркирање њихова положаја у слојевитом континуитету читавог његовог стваралаштва. Те збирке јесу особен сегмент Костићева песништва, али то што их чини особеним не чини их истовремено и издвојеним. Оне су само нешто упадљивије, истуреније коте на дугој, складно вођеној линији унутрашње слојевитости песничковог лирског исказивања.

1.

“Чарнојевићи” и “Кошмар” сабирају, сажимају неке карактеристичне тонове чије зачетке налазимо још у давним, готово раним стиховима Душана Костића. У почетку је то била сета, меланхолија, лака резигнација, као ехо, као одраз животних манифестација и сазревања песничког искуства. Та почетна, сетна и меланхолична расположења временом ће бивати све згуснутија, добијаће све тамније и тамније нијансе, песнички мир све више ће и све чешће

постајати немир, ведрина ће прелазити у облачја, спокојство у неспокојство. Песников смирени, чисти лирски говор из књиге у књигу биваће све опорији и горчи. Рећи ће песник једном приликом (у разговору са Велизаром Бошковићем - књига "Свједок епохе", Београд, 1996) да су прве сумње почеле да се јављају у збирци "Мреже": "Отада све горче и горче, до дана данашњег, кад, ево, доживљавамо тешка разочарења". А "Мреже" су објављене још 1955.

Опору мелодију неспокојства и горчине Костић је, дакле, назначио у "Мрежама", да би је у готово свим потоњим песничким целинама - а нарочито у збиркама "Архипелаг", "Зрело море", "Призив прашуме", "Ако се наљуће птице", "Отапање лудила", до, ево, "Чарнојевића" и "Кошмара" - развијао и развио до доминантног песничког исказа и утврђеног односа према животу и свету.

Записао је Душан Костић у уводној белешци рукописног издања књиге "Птице неспокоја" (1981): "Нespoкојно је вријеме у коме живимо, неспокој је у свијету, неспокој у нама и око нас", објашњавајући зашто је књигу баш тако насловио. Ово је век несхватљиве мржње и екразита, говори песник, мржња растура један по један мост, остао је још један једини, мост пријатељства, "мост разума над неочекиваном провалијом", али - хоће ли тај један једини, још преостали, издржати? Па отуда дозив песников: "Гдје сте неимари / његовог људског смисла / ваља вам опет!" ("Неимари"). Ваља вам опет, ваља нам опет, у нову градњу, у нове мостове, јер без мостова ми смо само две обале које се никад и нигде неће додирнути. Живот је саздан од грубости и суровости, дехуманизација узима свој данак, морални интегритет човекове личности добија неке сасвим неочекиване облике, разара се много шта што је било неразориво, у шта се веровало, заклињало, што је била исконска светиња и природна, непомерива лепота. Вреба време, вреба небо, прете неке силе свакодневне, силе убитачне, па:

"са стријепњом загледамо у небо,
јао ако се наљуће птице
само да не полуде птице
птице што дријемају
по нарогушеним пистама, по скривеним",

не птице о којима су некад песници, па и овај песник, певали, птице срмене, ластавице и чиопе, птице љубави, већ неке друге, мрке и опаке, ум људски их је створио, а безумље, такође људско, на писте поставило, да опасне летове опробавају. Па како онда песник да буде мек и разнежен, како да не буде горак и неспокојан?

2.

Ево нас, тако, у “Чарнојевићима”, у поезији стрепње и неспокојства, протеста и горчине: “Проклета историјо, што мораш да се понављаш?” Чарнојевићи умиру од неправде, умиру с неправдом, опет Чарнојевиће гоне у номаде, зар опет, Вуче Исаковичу, кроз мочварје? Долазили су и одлазили, на кућиштима по седам слојева пепела остајало, зар опет у прогнане! Одлазе Чарнојевићи, остаје клетва, до неба, преко неба: “Чарнојевићи чарни, чарна вам историја, чарно вам отацтво”.

Мотив је дубоко људски, неизбежно песнички. Засечено је биће човеково, егзистенција, бит. Нити тај мотив може мимо правог песника, нити прави песник може мимо њега: несрећан повод спаја их у срећан спој из којег израста права поезија. Доносе је, поезију, Чарнојевићи злехудом судбом својом, јер драма је, јер трагика је потпуна, завичај је само ту, другде га нема, а гоне их из слободе, са житишта и пасишта, каквих под другим небом није, шта ће тај нож што се назире иза игре, изнад брда, све се преобратило и изокренуло, још је само ћук пријатељ, та сребрна, невидљива птица, опомиње ћук на опрезност, чини се, ево, на махове да се и пејзаж против човека заверио, дослух са силама невидљивим ипак се, кашто, и у жал претворе, макар и метафизичку:

“Мржња која ме испраћа
и траву сажиге
од мога прогонства
и лишће хвата срам”.

И ево песника гдје проговара пуном песничком речју, онако како му дужност и савест налажу, па опомиње, па упозорава:

“Протећи ће зле воде а ти не иди,
прокључаће оне друге, из дна земље,
воде изворнице, воде животнице”,

јер је јад овај само привремен, само тренутак несреће и бола, постоји негде од злата јабука што враћа снагу мишицама малаксалим, јавиће се однекуд реч што сан и спокој доноси, и семе повратка под небо постојбине, на обале староставне. Зато не иди никуд, Вуче Исаковичу, никуд Чарнојевићи чарни, занесрећени.

Ови су стихови побуна, људска, у име памети и хуманитета, напомиње песник. Побуна општа, универзална, али и непосредна, у нашим данима настала, у њихову одбрану стала. Зато је и порука песникова људска: не иди никуд Исаковичу, Вуче! Ако можеш! А мораш да можеш!

Може се учинити да је Костићева поезија, ова, писана у зрелом добу, одвећ песимистична, каткад безнадна. Причина тек, за трен варка. Јесте да у овим песмама нема декламативног и декларативног оптимизма, али има охрабрујућег упозорења, и веровања, и наде: и из безизлаза излаза има! Горчина којом песник казује исповест о судбинама људским наводи на размишљање о његовој непрекидној ангажованости, о саживљавању са људском несрећом, са свакодневицом општом али и својом. То непосредно казивање о свету и времену Костић је започео још у првим стиховима, писаним у свесци средњошколца. Остао је доследан, до данас. Као да није могао другачије.

Песник казује слутњу, али и наду: из овог корова морамо изићи прочишћени, морамо узлетети. Наспрам зла је добро, наспрам безумља мудрост. И у најтамнијим расположењима, и у најтуробнијим мислима и резоновањима наслућује се веровање у снагу човекову. Ево га и у “Чарнојевићима”, у књизи која снагом напона, мисаоним ангажовањем и уједначеном пуноћом стиха улази у ред најзаокругљенијих целина и највиших песничких домета Душана Костића.

3.

Најновија песничка књига Душана Костића, “Кошмар” (1995), сва је подстакнута тренутком у којем настаје, окренута тренутку што долази, тренуцима које наговештава. Песничко искуство уводи песника у круг тема и размишљања суштинске носивости и историјског препознавања. С друге стране, богато животно знање наводи га на прочишћено распознавање ствари и сублимно лирско саопштавање.

Није се, свакако, песма “Кошмар” случајно нашла на уводном месту ове збирке, а песма “Зарастао у ћутању” на самом њеном крају.

Прва је песма сан песников: хаос, кошмар, изрована земља, стабла изокренута, шуме које више нису шуме, људи разасути у комађе, свуда, свуда, свуда, све горе од горе, ах! У том пакленом пејзажу - црна слика до црне слике: “... изокренуло се све што видимо и не видимо / од страха изнакажено, из себе помјерено”, под злим, наругушеним облаком дивљине, лавез, тирани, ноћи препуне отровног биља, преопаке, у душу се увлачи мрачна река, “а с њом мржња и све остало”, преображени комшија оштри зубе у потаји, свуда бичеви страха и оружници опасних мисли, а негде се пале машине “за које сам мислио да су мртве”... Речи више нису у стању да искажу урлање зла око човека и у човеку. Свуда само злогоре, мокрогоре, зимоморе. Има ли још игде плаве боје, цвркута птица, неба без облака, спокојног?

Тако песник бележи свет око себе, и себе у том свету. Широки потезима ствара садржајне композиције у којима доминирају тамни тонови, дубоки урези страха и страха, утваре и ужаси. Уз те, тако широко постављене композиције песник бележи и минијатуре, тек назначене крокије интимних расположења, нежније аквареле такође тамних нијанси и прелива, али, ипак, другачијег одсјаја и зрачења. Живот га је учио и научио шта да гледа, поезија - како да гледа, како да гледање преточи у реч. Из тако садржајне синтезе животног и песничког искуства настала је поезија снажног израза, пуне сугестивности и надахнућа.

Песник води читаоца од слике до слике, проводи га кроз мучилишта и чистиштишта, читалац застаје, посматра, размишља, опседнут горким, резигнантним тоновима песниковим, а онда наједном, из саме дубине песничког бића проговори човек који зна вредности живота и који, такође, зна како те вредности треба бранити:

“Неће нас поклопити безнађе, маколико
куцало на наша преплашена врата.
Пробијамо се кроз гладно и хладно мочварје
кроз шуму која нам преотима небо.
Морамо се придићи из овог лежаја срамног.
Морамо крикнути. Не може овако дуго...”
 (“Острво праскозорја”)

То је песников позив на одбрану живота. Изнад свих превара и обмана, понора и мука, искушења и мимоилажења, проклетстава и патњи, сумњи и отрова, безумља и лажи, мржњи и бездушја песник издиже свој апел који неће рећи никаквом прокламацијом, нити декларацијом, нити икаквом другом *ацијом*, већ “Посљедњом здравицом”:

“Кад откријемо зашто
зашто нам то чините
биће прах, биће pepeo
преко многих наших прагова.

И трагаћемо са болом за мостовима
за њиховим бјелокосним сјајем -
неће их задуго бити.

Мрачни и голи
подигнућемо чашу у част.
Знамо ли коме?
Знамо ли чему?”

И после свих тих звукова и боја, упозорења и опомена, страхова што разарају душу и пејзаже од којих око бежи, песник, начином особеним и, рекло би се, само њему својственим исписује топле лирске медаљоне, као што су “Меланхолија ратникове бисте у парку”, “Чудно”, “Балада о стаблима”, “Понорница”, “Тресава”, “Не пјевајте ми ту пјесму жалну”, “Боли ме твоја одсутност”, да би на крају књиге застао пред огледалом и, опет уз тиху резигнацију, само сада сасвим друге природе, погледао и себе и свој досадашњи животни и песнички пут, и тихо, свакако и сам зачуђен ситуацијом, проговорио о себи, о самоме себи, и самоме себи, попут једне своје некадашње, давне исповести (“... некуд сам хтио и тихо, сасвим тихо о себи ја сам причо”):

“Некад сам рукама у гужву
некад ријетко заустављао језик.

Сад, и све више, допливавам обали
којој је до примирене траве
и једна чујног потока.

Само спасоносна тишина, једино
пјесма скривене птице, њен повремени клик.

Зарастао у ћутању
претварам се у осамљену шкољку.

Сам себи да не вјерујем”.

То је та друга песма Костићева, “Зарастао у ћутању”, која се, рекосмо, није случајно нашла на самом крају збирке. Ову ће песму читалац примити као исповест каква, свакако, свакоме песнику у неком тренутку под перо дође. Та песма јесте аутопортрет у крокију, и јесте једна мала сета, и јесте у извесном смислу и меланхолија, и читалац ће је, искрену, искрено и прихватити, од стиха до стиха, у целини, сем у једном детаљу: у метафори о осамљеној шкољци. Јер, таква позиција овог песнику никако не одговара.

Branko Jovanović

PROTEST AND RESENTMENT, CONSTERNATION
AND RESTLESSNESS

Summary

Author's attention is directed to collections *The Čarnojevićs* and *Nightmare*, among the twenty six original titles of Kostić's poetry, as they "summarize the most completely some tones the beginnings of which we find back in old, almost early verses of Dušan Kostić". Substantial consistency, thematic orientation and harmonized system of messages and warnings - are the reasons for "special accenting of these collections in scope of entire Kostić's poetry". Initial, old, sad and melancholic moods will become more condensed as the time passes by, they will gain increasingly darker nuances, so that the poetic calm will ever more and ever more frequently become restlessness, and the brightness will transform into the cloudiness. Thus, from the collection *Nets* (1955), through the collections *Archipelago*, *Ripe Sea*, *Appeal of a Virgin Forest*, *If the Birds Get Angry*, *Melting of Madness* to, here, *The Čarnojevićs* and *Nightmare*.

The author points to Kostić's note with edition of *The Birds of Restlessness* (1981) that "the time we live in is restless, restlessness is in the world, restlessness inside ourselves and around us", nominating our century as a "century of inconceivable hatred and animosity", hatred which dismantles bridges and separates the world.

Thus, says the author, here we are in *The Čarnojevićs*, "in poetry of consternation and restlessness, protest and resentment", because - the history repeats, again the pursuits and death, strata of ashes and despair. The tragic complete. "Neither can this motive pass by the genuine poet, nor can the genuine poet pass by it". This poetry will sound pessimistically. A delusion. Nevertheless, there remain warnings, belief, hope.

Nightmare (1995) - in sign of that what is coming. Presentiments of general evil. The words are not capable of expressing the howls of evil inside the human and around him. With all this, poet's call for defense of live. The origins are in this poet as specific lyric medallions waking up the hope and improving by pure humanity.

